

SIRDARYO VILOYATI SAYXUNOBOD TUMANIDA GO'SHT CHORVACHILIGINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI SAMARADORLIGINI BAHOLASH

Kushakov Faxriddin Baxtiyarovich

Guliston davlat univerisiteti mustaqil izlanuvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20424160>

Annotatsiya. Mazkur maqolada go'sht chorvachiligini rivojlantirishning hududiy omillari hamda ularning samaradorligini baholash masalalari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida hududlarning tabiiy-iqlim sharoiti, ozuqa bazasi, infratuzilma darajasi, ishlab chiqarish resurslari va bozor omillarining chorvachilik rivojiga ta'siri o'rganilgan. Shuningdek, go'sht chorvachiligi tarmog'ining hududlar kesimida rivojlanish darajasi iqtisodiy-statistik usullar asosida baholanib, samaradorlikni oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: go'sht chorvachiligi, hududiy omillar, samaradorlik, ozuqa bazasi, infratuzilma, iqtisodiy tahlil, resurslardan foydalanish, chorvachilik rivoji.

O'zbekiston Respublikasida chorvachilikning jadal rivojlanishi faqat yuqori energiyali ozuqa ishlab chiqarishni sezilarli darajada oshirish, ularning sifat ko'rsatkichlarini yaxshilash, chorva mollarini boqish darajasini oshirish va muvozanatli qo'shimchalar, minerallar, vitaminlar va oqsillar uchun parhezlarining foydaliligini yaxshilash orqali uni doimiy ravishda intensivlashtirish jarayoni bilan mumkin. Yuqori sifatli mol go'shti ishlab chiqarish uchun seleksiya va naslchilik yo'nalishida katta sarmoyalar talab etiladi. Yuqorida aytib o'tilgan tadbirlarni kompleks amalga oshirish faqat qishloq xo'jaligi tashkilotlari asosida amalga oshiriladi. Shu bilan birga, sut va go'sht-sut zotlaridagi qoramollarni yetishtirish va boqish samaradorligi chorvachilikning boshqa sohalariga nisbatan samarasiz bo'lib qolmoqda.

Sirdaryo viloyatining aksariyat qishloq xo'jaligi tashkilotlarida sut zotli qoramollarning tirik vaznini ko'paytirish zarar bilan tavsiflanadi, bu chorvachilikning umumiy rentabelligini pasaytiradi.

Parranda go'shti ishlab chiqarish rentabelligining past darajasining asosiy sababi elektr energiyasi tariflarining oshishi bo'lib, ular xarajatlar tarkibida yuqori ulushga ega. Parrandachilik mahsuldorligining o'sishi hisobiga ishlab chiqarish birligiga sarflanadigan xarajatlarni tejash asosida olingan foyda energiya manbalari va o'sib borayotgan don ekinlari uchun qo'shimcha xarajatlarni qoplashga sarflanadi.

So'yish uchun qoramol ishlab chiqarish foydasiz bo'lib qolmoqda, ammo ishlab chiqarish tannarxining o'sishi bilan taqqoslaganda sotish narxlarining jadal o'sishi tufayli yo'qotish darajasi besh yil ichida 3,1 p.p. ga kamaydi.

Sirdaryo viloyatida respublikamizdagi qoramollarning eng katta podalaridan biri, qariyb 186 204 boshi boqilmoqda.

Viloyatda faoliyat ko'rsatayotgan bir qancha chorvachilik tashkilotlari voliyaviy hisobotlari tahlilidan ko'rinadiki, aksariyat korxonalar surunkali zarar bilan ishlamoqda. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash darajasida qat'iy choralar ko'rilmasa, ushbu tarmoq surunkali ravishda zarar ko'radi. 1-jadvalda Sirdaryo viloyati qishloq xo'jaligi tashkilotlari bo'yicha 2021-2025 yillarda qoramol go'shtini ishlab chiqarish va sotishdan oldingi moliyaviy natijalar ko'rsatilgan.

1-jadval

Sirdaryo viloyati qishloq xo'jaligi tashkilotlarida chorvachilik mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotish samaradorligi

Ko'rsatkich	2021	2022	2023	2024	2025
-------------	------	------	------	------	------

Chorvachilik mahsulotlarini sotishdan rentabellik (+), zarar (-) darajasi %, shu jumladan qoramol go'shtining %	-6,7 -28,7	-10,1 -30,1	-9,1 -31,5	-8,1 -30,2	-9,0 -31,3
---	---------------	----------------	---------------	---------------	---------------

Tahlil natijalariga ko'ra, qoramol go'stini ishlab chiqarishga sarflangan har bir so'm qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilariga 30 tiyindan ortiq zarar keltirmoqda.

Tarmoqning zararli bo'lishining sabablari omillarning butun tizimida yotadi – past mahsuldorlikdan, bizning hisob-kitoblarimizga ko'ra, 1 bosh uchun 200 kg yetishtirish emas, balki 2,5 baravar ko'p bo'lishi kerak, natijada chorva mollarini yetishtirish umuman tarmoqda yuqori xarajatli bo'lib qolmoqda (2-jadval).

Mamlakatning ayrim subyektlari uchun qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari kontekstida semirish samaradorligini tahlil qilish nafaqat zararsiz, balki samarali kengaytirilgan ishlab chiqarishni ham amalga oshirish imkoniyatini isbotlaydi. Shunday qilib, Sirdaryo viloyatida qoramollarni boqish bilan shug'ullanadigan 15 ta qishloq xo'jaligi tashkilotlaridan 4 tasi ishlab chiqarish uchun sarflangan xarajatlarni qoplaydi, ammo ularning foydasi butun viloyat bo'yicha bo'rdoqi chorvachiligi korxonalari umumiy zararni qoplaymaydi.

2-jadval

Sirdaryo viloyatida qoramol go'shti ishlab chiqarish va uni ishlab chiqarish samaradorligi

Ko'rsatkich	2021 yil	2022 yil	2023 yil	2024 yil	2025 yil	O'sish sur'ati, %
Yosh qoramollarning o'rtacha yillik zahirasi, ming bosh.	0,96	1,13	0,96	1,37	1,59	164,93
Yosh qoramol go'shti yetishtirildi, ming tonna	2,07	2,41	2,11	2,99	3,71	179,69
1 bosh uchun yetishtirilgan, kg	198,00	195,00	210,00	206,00	211,00	106,57
Saqlash xarajatlari, mln so'm.	26 589,92	31 229,13	27 633,75	39 800,10	49 610,75	186,58
1 kg sotilgan go'sht tannarxi, ming so'm.	100,55	108,63	115,89	132,07	155,81	154,95
Sotish narxi 1 kg go'sht, ming so'm	80,00	85,00	90,00	105,00	120,00	150,00
Go'sht ishlab chiqarishning rentabelligi (+), zararligi (-), %	- 20,44	- 21,76	- 22,34	- 20,50	- 22,98	112,45

“Oziq-ovqat xavfsizligi to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining dasturining asosiy qoidalarini amalga oshirish faqat marjinal bo'lmagan yo'nalishlar bilan shug'ullanadigan qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarining bir vaqtning o'zida qo'llab-quvvatlashi bilan mumkin, masalan: qishloq xo'jaligi mahsulotlarining yalpi hajmida tarmoqning ulushi miqdorida davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash ulushini oshirish, soliq imtiyozlari, moddiy-texnik bazani mustahkamlashni

rag'batlantirish va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash choralari bilan raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali mehnat unumdorligini oshirish.

Olib borilgan tahlil go'sht chorvachiligi bilan shug'ullanuvchi ishlab chiqaruvchilarning ham ishlab chiqarish, ham moliyaviy natijalarida sezilarli farq borligini ko'rsatdi. Tarmoqda eng samarali ishlab chiqaruvchilar Boyovut va Oqoltin tumanlarida joylashgan.

Ishlab chiqarishning iqtisodiy samaradorligi ko'rsatkichlarining tarmoqlar hajmiga bog'liqligini baholash uchun qoramollarni boqish korxonalarini tegishli guruhlariga bo'lish zarur (3-jadval).

Tadqiqot natijalariga ko'ra, Sayxunobod tumani korxonalarida chorvachilik go'sht mahsulotlarini ishlab chiqarishda eng kichik yo'qotish birinchi guruhda 100 boshgacha bo'lgan qoramollar sonida kuzatilishi mumkin degan xulosaga kelishimiz mumkin.

Yuqorida muhokama qilingan Sayxunobod tumani sharoitida eng kichik yo'qotishlar kichik fermer xo'jaliklari uchun xarakterlidir, bu yerda 1 sentner go'sht ishlab chiqarish tannarxi 150 boshgacha bo'lgan korxonalar guruhiga qaraganda 3,6 ming so'mga past. Bunday korxonaga Sayxunobod tumanidagi "Maqsudu Mardon" fermer xo'jaligini misol keltirish mumkin. Bu korxonada 2025 yilda 120 bosh bo'rdoqi boqilgan bo'lib, xo'jalikning qoramol go'shti ishlab chiqarish va sotishdan olingan foydasi 33 000 ming so'mni tashkil etgan.

3-jadval

2018-2020 yillar uchun Sayxunobod tumanidagi go'shtli chorvachilikda ishlab chiqarishning korxonalar hajmiga ko'ra iqtisodiy samaradorligi

Ko'rsatkichlar	O'stirish va boqish uchun chorva mollari soni bo'yicha korxonalar guruhlarini, bosh.			Jami
	100 gacha	101-150	150 dan yuqori	
Kuzatuvlar soni	15	3	3	21
1 ta korxonaga o'rtacha chorva mollari, bosh.	66	120	185	100
Umumiy chorva mollari o'stirish va boqish uchun mo'ljallangan hayvonlarning ulushi, %	60,0	66,2	65,5	65,0
Chorva zichligi, 100 gektar qishloq xo'jaligi yerlariga to'g'ri keladigan boshlar	262,0	250,3	220,2	261,8
1 chorvadorga hayvonlar yuki, bosh.	88	84	83	87
100 gektar qishloq xo'jaligi yerlariga go'sht ishlab chiqarish, sentner	405,8	400,5	388,9	401,0
Ishlab chiqarish tannarxi 1 st, ming so'm.	90,3	86,7	86,5	86,9
Ishlab chiqarishning mehnat sarfi 1 st.ga, kishi/soat	21,86	21,39	19,47	20,00
Chorva boshiga pul tushumi, ming so'm.	13,23	13,55	14,00	13,82
Sotilgan mahsulotlarning rentabellik darajasi, %	-23,8	-29,9	-25,0	-25,7

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining, xususan go'sht chorvachiligi samaradorligi fermer xo'jaliklarida asosiy tarmoqlarning optimal hajmi va ishlab chiqarishning konsentratsiya darajasiga bevosita bog'liqdir. Bozor iqtisodiyoti sharoitida fermer xo'jaliklarining iqtisodiy jihatdan maqbul hajmini aniqlash jarayonida faqat ichki ishlab chiqarish samaradorligi emas, balki hududiy bozor sig'imi, narxlar dinamikasi, talab va taklif o'zgarishlari hamda bozor kon'yunkturasining boshqa muhim omillarini kompleks hisobga olish zarur hisoblanadi. Bu esa ishlab chiqarishni rejalashtirishda tizimli va prognozga asoslangan yondashuvni talab etadi.

Tahlillar shuni ham ko'rsatadiki, go'sht chorvachiligini hududlar kesimida samarali rivojlantirish uchun mavjud tabiiy yem-xashak resurslaridan foydalanish darajasini oshirish, foydalanilmayotgan yer maydonlarini iqtisodiy aylanishga jalb qilish, shuningdek, malakali kadrlar salohiyatini mustahkamlash muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, ishlab chiqarish infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi, xususan, kuniga 150 boshgacha qoramolni qayta ishlash quvvatiga ega zamonaviy so'yish sexlari va go'shtni chuqur qayta ishlash korxonalarining yetishmasligi tarmoq samaradorligini cheklovchi asosiy omillardan biri bo'lib qolmoqda.

Shu munosabat bilan quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

go'sht chorvachiligida ishlab chiqarish konsentratsiyasini optimallashtirish va yiriklashgan fermer xo'jaliklarini shakllantirish bo'yicha hududiy dasturlarni ishlab chiqish;

bozor sig'imi va narx dinamikasini inobatga olgan holda hududlar kesimida ishlab chiqarish prognoz modellarini joriy etish;

yem-xashak bazasidan foydalanish samaradorligini oshirish va resurslardan oqilona foydalanish tizimini takomillashtirish;

zamonaviy so'yish, saqlash va go'shtni chuqur qayta ishlash infratuzilmasini rivojlantirishga investitsiyalarni jalb etish;

chorvachilik tarmog'ida kompleks mexanizatsiyalash va bosqichma-bosqich raqamlashtirishni joriy etish;

davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini hududiy xususiyatlar asosida differensial yondashuv asosida takomillashtirish.

Umuman olganda, mazkur chora-tadbirlarning amalga oshirilishi go'sht chorvachiligi tarmog'ining raqobatbardoshligini oshirish, ishlab chiqarish samaradorligini kuchaytirish hamda aholining go'sht mahsulotlariga bo'lgan talabini barqaror qondirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Cundiff L. V., Gregory K. E. Beef cattle breeding. – Department of Agriculture, Agricultural Research Service, 1977. – №. 286.
2. Berry, D. (2023). Beef Cattle Breeding. In: Spangler, M.L. (eds) Animal Breeding and Genetics. Encyclopedia of Sustainability Science and Technology Series. Springer, New York, NY. https://doi.org/10.1007/978-1-0716-2460-9_1116
3. Kluyts, JF & Naser, Frederick & Bradfield, Michael. (2004). Development of breeding objectives for beef cattle breeding: derivation of economic values: review article. South African Journal of Animal Science. 33. 10.4314/sajas.v33i3.3768.
4. Herring A. D. Beef cattle production systems. – CABI, 2014.
5. Johnston D. J., Tier B., Graser H. U. Beef cattle breeding in Australia with genomics: opportunities and needs //Animal Production Science. – 2012. – T. 52. – №. 3. – C. 100-106.

6. Amer P. R. et al. Breeding objectives for beef cattle in Ireland //Livestock Production Science. – 2001. – Т. 67. – №. 3. – С. 223-239.
7. Балаева С. И. Экономические основы подпрограммы развития животноводства в Кабардино-Балкарской республике //Региональная экономика: теория и практика. – 2005. – №. 2. – С. 24-30.
8. Горнин Л. В. Государственное регулирование мясного животноводства //Вопросы государственного и муниципального управления. – 2018. – №. 3. – С. 65-87.
9. Abdulazizovich A. A., Ugli E. D. B., Olimovna K. D. Assessment of the quality of economic growth in agriculture //Илм-фан ва инновацион ривожланиш/Наука и инновационное развитие. – 2022. – Т. 5. – №. 5. – С. 61-70.